

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора

ДАВИДОВОЇ Ірини Віталівни

на дисертацію КСЬОНДЗИКА Юрія Юрійовича на тему: «Принцип добросовісності за цивільним договірним правом України та скандинавських країн», подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Сучасний розвиток цивільного договірного права характеризується значним посиленням ролі загальних принципів права як інструментів забезпечення справедливості, правової визначеності та стабільності цивільного обороту. Особливого значення у цьому контексті набуває принцип добросовісності, який поступово трансформується із загальної засади цивільного законодавства у самостійний та дієвий регулятивний механізм, здатний безпосередньо впливати на зміст, тлумачення, виконання, зміну та припинення договірних зобов'язань.

Зростання ролі добросовісності зумовлене об'єктивною необхідністю забезпечення належного балансу між свободою договору та захистом законних інтересів його учасників, запобіганням зловживанню правами, а також захистом довіри й легітимних очікувань сторін. В умовах європейської інтеграції України особливої ваги набуває гармонізація національного приватного права із сучасними європейськими підходами, де принцип добросовісності посідає центральне місце.

Особливий науковий інтерес викликає скандинавська модель договірного права, у межах якої функції принципу добросовісності реалізуються переважно через категорію договірної лояльності. Дослідження цього досвіду відкриває значні перспективи для вдосконалення вітчизняного договірного права, зокрема у питаннях переддоговірної відповідальності, тлумачення умов договору, заповнення прогалин та адаптації зобов'язань до

змінених обставин. Актуальність посилюється і розвитком судової практики Верховного Суду, який усе частіше застосовує принцип добросовісності та пов'язані з ним доктрини (*estoppel*, *venire contra factum proprium* тощо). Водночас у вітчизняній доктрині досі відсутній єдиний підхід до розуміння правової природи добросовісності та меж її застосування.

У зв'язку з наведеним дисертаційне дослідження Ксьондзика Юрія Юрійовича є високуакутальним, теоретично та практично значущим, спрямованим на розв'язання важливого наукового завдання в умовах адаптації цивільно-правових механізмів до сучасних міжнародних стандартів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), а також на 2024–2030 роки «Актуальні питання правового регулювання здійснення та захисту особистих немайнових і майнових прав суб'єктів приватного права» (державний реєстраційний номер 0124U002539), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Метою дисертаційного дослідження є комплексний теоретико-правовий та порівняльно-правовий аналіз принципу добросовісності за цивільним договірним правом України та скандинавських країн, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення концепції принципу добросовісності у договірному праві України з урахуванням скандинавського правового досвіду.

Для досягнення зазначеної мети автором розв'язані такі *завдання*: охарактеризовано джерела цивільного договірної права України та скандинавських країн; визначено поняття та правову природу добросовісності як загального принципу цивільного договірної права України; розкрито принцип лояльності як скандинавський феномен континентального принципу добросовісності у договірному праві; визначено особливості застосування принципу добросовісності на стадії укладення цивільно-правового договору в Україні та скандинавських країнах; охарактеризовано значення принципу добросовісності на стадії виконання цивільно-правового договору в Україні та скандинавських країнах; з'ясовано особливості застосування принципу добросовісності на стадіях зміни та припинення цивільно-правового договору в Україні та скандинавських країнах; охарактеризовано джерела європейського договірної права як підґрунтя для формування концепції добросовісності в цивільному праві України та скандинавських країн; розроблено пропозиції щодо вдосконалення концепції принципу добросовісності у договірному праві України з урахуванням скандинавського правового досвіду.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність загальнонаукових та спеціально-юридичних методів пізнання (формально-логічного (догматичного), системно-функціонального, історичного та порівняльного аналізу, тлумачення норм права, аксіоматичний, герменевтичний, правового моделювання, правового прогнозування) застосування яких забезпечило всебічне дослідження принципу добросовісності у цивільному договірному праві України та скандинавських країн, а також виявлення закономірностей його розвитку в умовах європейської правової інтеграції.

Оцінка змісту дисертації. Дисертаційне дослідження відзначається чіткою, логічною та послідовною структурою. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (що містить 227

найменувань) та додатків. Виклад матеріалу виконано на високому науковому рівні з дотриманням системного підходу.

Перший розділ присвячений теоретико-правовим засадам дослідження джерел та сутності принципу добросовісності за цивільним договірним правом України та скандинавських країн. Автор аналізує еволюцію поняття «джерело права», розкриває історико-правові витоки добросовісності від римської концепції *bona fides*, досліджує скандинавський феномен принципу лояльності та детально аналізує співвідношення добросовісності із суміжними категоріями (розумністю, справедливістю та заборобою зловживання правом).

Другий розділ містить комплексний порівняльно-правовий аналіз застосування принципу добросовісності на різних стадіях життєвого циклу цивільно-правового договору. Дисертант послідовно досліджує дію принципу добросовісності (та принципу лояльності) на стадії укладення договору (зокрема переддоговірну відповідальність та доктрину *culpa in contrahendo*), на стадії виконання договору, а також особливості його застосування на стадіях зміни та припинення договірних зобов'язань в Україні та країнах Скандинавії.

Третій розділ присвячений дослідженню джерел європейського договірного права як підґрунтя для модернізації концепції добросовісності. Автор здійснює детальний аналіз функціонування принципу добросовісності у модельних актах європейського приватного права (Принципи УНІДРУАТ, PECL, DCFR), виокремлює спільні тенденції та розробляє пропозиції щодо вдосконалення доктрини й законодавства України на основі скандинавського та загальноєвропейського досвіду.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням принципу добросовісності за цивільним договірним правом України та скандинавських країн.

Автором здійснено власні напрацювання та зроблено на їх основі висновки, які обумовлюють наукову новизну та достовірність одержаних в результаті дисертаційного дослідження результатів.

Інтерес становить визначене автором поняття принципу лояльності у скандинавському договірному праві, яке розуміється як «загальний поведінковий принцип договірного права, що функціонує як скандинавська модифікація принципу добросовісності та визначає обов'язок сторін здійснювати свої договірні права й обов'язки з урахуванням легітимних очікувань, взаємної довіри, пропорційності та необхідності забезпечення справедливого балансу інтересів сторін».

Значний науковий внесок становлять виокремлені та детально охарактеризовані вісім специфічних ознак принципу лояльності в скандинавському договірному праві (зокрема його контекстуальний характер, поєднання оціночного стандарту та системоутворюючого принципу, реалізацію через систему вторинних обов'язків сторін тощо). До таких принципів автор відніс: 1) принцип лояльності виступає скандинавською модифікацією принципу добросовісності та має переважно поведінкову спрямованість; 2) його правова природа характеризується поєднанням ознак оціночного нормативного стандарту поведінки та системоутворюючого принципу договірного права; 3) реалізація принципу здійснюється переважно через судову практику, конкретні законодавчі норми та вторинні (додаткові) обов'язки сторін; 4) зміст принципу розкривається через категорії довіри, легітимних очікувань, співпраці, пропорційності та врахування інтересів контрагента; 5) принцип виконує регулятивну, превентивну, інтерпретаційну, коригувальну та інтегративну функції; 6) він функціонує у взаємозв'язку з принципами справедливості, розумності, пропорційності та заборобою зловживання правом; 7) орієнтований переважно на оцінку поведінки сторін на всіх стадіях договірних відносин, а не лише на контроль змісту договору; 8) його інтенсивність має контекстуально зумовлений характер і залежить від типу договору,

тривалості правовідносин, рівня взаємної залежності сторін та специфіки договірному процесу.

Практичне значення має доведена доцільність запозичення українським правопорядком скандинавського функціонального підходу до розуміння джерел права, де ключовим є здатність забезпечити справедливе та економічно обґрунтоване вирішення спорів.

Цікавими є й інші положення наукової новизни, такі як: обґрунтування особливості дії доктрини *culpa in contrahendo* у скандинавському праві, що базується на відшкодуванні переважно негативного (*reliance*) інтересу сторін; розкрито правову природу принципу добросовісності в європейському договірному праві через його подвійну структуру, яка поєднує суб'єктивний елемент (*honesty in fact*) та об'єктивний стандарт (*fair dealing*).

Практичне і науково-теоретичне значення результатів. Практична та науково-теоретична значущість дисертаційного дослідження є беззаперечною та багатовимірною. Сформульовані автором висновки та рекомендації мають вагомe значення для: науково-дослідної сфери — як теоретична база для подальшого вивчення договірному та порівняльного цивільного права; правотворчої діяльності — для модернізації та підвищення ефективності вітчизняного законодавства; правозастосовної практики — для використання судовими органами під час кваліфікації дій учасників цивільного обороту; навчального процесу — результати дослідження вже впроваджено у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова при викладанні дисциплін «Цивільне право», «Порівняльне цивільне право», «Порівняльне правознавство» та «Право Європейського Союзу».

Повнота викладу в наукових публікаціях. Основні результати дисертації повною мірою відображені в 6 наукових працях автора, серед яких 4 статті опубліковано у провідних наукових фахових виданнях України, а також 1 тези доповіді на всеукраїнській науковій конференції.

Опубліковані праці детально й достовірно репрезентують зміст дослідження.

Оцінка оформлення дисертації. Стиль, форма та зміст дисертаційного рукопису свідчать про високий рівень наукової зрілості здобувача, його схильність до системного аналізу та вміння опрацьовувати різноманітні джерела: нормативно-правові акти, наукову літературу (вітчизняну та іноземну), матеріали судової практики. Дисертант продемонстрував вміння глибоко аналізувати доктринальні джерела та судову практику.

Дотримання академічної доброчесності. Робота є самостійною науковою працею. Усі використані ідеї, концепції, цитати та твердження інших авторів супроводжуються точними посиланнями на відповідні першоджерела. Ознак плагіату чи інших порушень академічної доброчесності не виявлено, що свідчить про високу культуру наукової праці здобувача.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту. Поряд із загальною позитивною оцінкою дисертаційного дослідження доцільно звернути увагу на окремі положення дискусійного характеру, які, утім, не ставлять під сумнів фундаментальну наукову цінність роботи.

1. У першому розділі дисертації детально проаналізовано генезу *bona fides* у римському праві, проте недостатньо уваги приділено трансформації цього принципу в епоху глосаторів та постглосаторів, що дозволило б глибше простежити перехід від суто етичної категорії до загальнообов'язкового правового стандарту.

2. Дисертант зазначає, що в скандинавському праві переддоговірна відповідальність (зазвичай обмежується відшкодуванням негативного інтересу (інтересу довіри), тоді як позитивний інтерес відшкодовується лише у виняткових випадках. У межах наукової дискусії доцільно обговорити, чи не варто для цивільного права України, з огляду на скандинавський досвід, нормативно закріпити чіткі критерії для таких «виняткових випадків». Оскільки вітчизняна судова практика (зокрема, Верховного Суду) активно розвиває принципи добросовісності та захисту легітимних очікувань, визначення чіткої межі між позитивним та негативним інтересом на

переддоговірній стадії має суттєве практичне значення для стабільності цивільного обороту.

3. У роботі детально проаналізовано критерії скандинавської судової практики щодо визначення моменту виникнення обов'язку лояльності (інтенсивність та конкретність переговорів, обґрунтованість очікувань, підготовчі дії). З теоретичного погляду виникає питання щодо адаптації цієї гнучкої моделі до правової системи України. Оскільки український підхід є більш нормативно застереженим (пряма дія принципу добросовісності як загальної засади), судам може бути складно застосовувати суто оціночні скандинавські критерії без їхньої певної формалізації. Було б цікаво почути міркування автора щодо того, як знайти баланс між скандинавською гнучкістю та українською вимогою правової визначеності на практиці.

4. Автор доводить, що запозичення скандинавського функціонального підходу дозволяє судам ефективно коригувати умови договорів або відмовляти в їх застосуванні для збереження балансу інтересів та збереження договірної зв'язку. Проте, враховуючи, що зміст принципу лояльності в скандинавському праві формується переважно судовою практикою, виникає дискусія: чи не призведе пряме впровадження таких широких дискреційних повноважень судів в Україні до ризику надмірного втручання у свободу договору та порушення принципу *pacta sunt servanda*? Доцільно було б детальніше окреслити процесуальні запобіжники проти зловживання судовою дискрецією під час коригування договорів.

5. У третьому розділі дослідження дисертант звертає увагу на двокомпонентну структуру принципу добросовісності в європейському договірному праві, що поєднує суб'єктивний елемент (*honesty in fact* — чесність у поведінці) та об'єктивний стандарт (*fair dealing* — чесне ведення справ). Хоча автор пропонує власне комплексне визначення принципу добросовісності для цивільного права України, у роботі виокремлено не так багато уваги тому, як саме ці два елементи (суб'єктивний та об'єктивний)

мають співвідноситися в межах українського законодавства. Має значний теоретичний інтерес дискусія про те, чи є доцільним законодавче розмежування «чесності» та «чесного ведення справ» у Цивільному кодексі України, чи вітчизняна доктрина має розглядати добросовісність як неподільну категорію.

Наведені зауваження та пропозиції мають переважно рекомендаційний та дискусійний характер, спрямовані на подальше поглиблення окремих аспектів дослідження і жодним чином не ставлять під сумнів його основні концептуальні положення та наукову цінність. Зазначені зауваження не впливають на обґрунтованість сформульованих автором наукових висновків і положень та не применшують рівень наукової новизни, теоретичної значущості й практичної цінності отриманих результатів.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Ксьондзика Юрія Юрійовича на тему: «Принцип добросовісності за цивільним договірним правом України та скандинавських країн» є самостійною, завершеною та кваліфікованою науковою працею, у якій на основі глибокого аналізу теоретичних положень доктрини, чинного законодавства, правозастосовної практики та зарубіжного досвіду розроблено науково обґрунтовані підходи до вдосконалення концепції принципу добросовісності у договірному праві України з урахуванням скандинавського правового досвіду. Здобувач виявив належний рівень оволодіння методологією наукового пізнання та спроможність самостійно проводити науковий пошук у сфері дослідження принципу добросовісності за цивільним договірним правом України та скандинавських країн.

Представлені у дисертації положення є науково обґрунтованими, висновки – аргументованими, пропозиції щодо вдосконалення законодавства – практично значущими та реалізованими. Усе зазначене свідчить про те, що дисертаційне дослідження Ксьондзика Юрія Юрійовича на тему: «Принцип добросовісності за цивільним договірним правом України та скандинавських країн» відповідає встановленим вимогам наказу Міністерства освіти і науки

України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її автор Ксьондзик Юрій Юрійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» галузі знань 08 «Право».

Офіційний опонент:

професорка кафедри приватного права

Національного університету

«Одеська юридична академія»,

докторка юридичних наук, професорка

Ірина ДАВИДОВА